

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ТВОРУ БРАНІСЛАВА НУШИЧА «АВТОБІОГРАФІЯ»

Мова, як відомо, є найважливішим засобом людського спілкування, за допомогою якого люди обмінюються думками і досягають взаємного розуміння. Спілкування людей за допомогою мови здійснюється двома шляхами: в усній і в письмовій формі. Якщо мовці володіють однією мовою, то спілкування відбувається безпосередньо, однак, коли люди володіють різними мовами, безпосереднє спілкування стає вже неможливим. У цьому випадку на допомогу приходять переклад, який є важливим допоміжним засобом, що забезпечує виконання мовою її комунікативної функції в тих випадках, коли люди висловлюють свої думки різними мовами. Переклад відіграє велику роль в обміні думками між різними народами і служить справі поширення скарбів світової культури.

Проблему перекладу досліджували: В. М. Комісаров, Л. С. Бархударов, Я. І. Рецкер, А. Д. Швейцер, Т. Р. Левицька, А. М. Фітерман та інші.

За визначенням О. В. Федорова, переклад – це 1) процес, що відбувається у формі психічного акту та полягає в тому, що мовленнєвий твір (текст або усне висловлювання), який виник однією – мовою оригіналу (МО), наново створюється іншою мовою – мовою перекладу (МП); 2) результат цього процесу, тобто новий мовленнєвий твір (текст або усне висловлювання) на МП [13, 13].

Найчастіше для перекладу використовують **трансформаційний метод**, який полягає в перетворенні об'єктів і структур однієї мови в об'єкти і структури іншої за певними правилами. Саме таким методом виконаний переклад твору відомого сербського письменника, драматурга, дипломата Браніслава Нушича «Автобіографія».

Проте українські теоретики та практики взаємоперекладів із мов близького споріднення (М. Рильський, Ф. Неборячок, О. Кундзіч, С. Ковганюк, В. Коптілов) наполягають на тому, що мистецтво перекладу з близької мови особливе, воно дуже відрізняється від перекладу з мови далекої. Труднощі перекладу зумовлені, з одного боку, спільним походженням усіх слов'янських мов, з іншого – їх національною самобутністю, досить давнім розмежуванням та самостійним існуванням, утворенням оригінальних літературних норм, стилів і форм. Науковці зазначають, що мовна, ментальна, історична, культурна, політична і навіть географічна близькість слов'ян, з одного боку, значно полегшує процес перекладу. Однак потрібно пам'ятати, що різні форми близькості між слов'янськими народами носять не абсолютний, а відносний характер. Ігнорування національно-мовних особливостей при перекладі може призвести до значних втрат: викривлення змісту, перекручування ідейно-художньої концепції твору, зміни стилістичного забарвлення та емоційного напруження оригіналу [10, 2].

З погляду на виявлені прикмети перекладу, цікавим є питання, як саме перекладач Сидір Сакидон досягає еквівалентності тексту. Розглянемо детальніше використані трансформації.

Першим різновидом граматичних трансформацій є **додавання**, що полягає у відновленні при перекладі опущених у вихідній мові “доречних слів” [1, 23]. У словосполучення *ročeti sa rođenjem* > почати з народження, в художньому перекладі додається уточнювальне слово ‘автобіографія’ – почати автобіографію з народження. У фрагмент *on bankrotira pa pokupi svi svoju imovinu* > він збанкрутував і зібрав усе своє майно

в тексті перекладу додається прислівник *potim*: він збанкрутував і потім зібрав усе своє майно. У реченні *a jednom sam opet pao u frasu, i to bez ikakvog naročitog razloga, već više iz pakosti prema doktoru koji me je na po sata pre toga pregledao i rekao da sam zdrav kao tresak* > а одним разом знову почалися судоми і це без якоїсь особливої причини, більше на зло лікареві, який мене півгодини тому оглядав і сказав, що я здоровий як дуб в перекладі додається словосполучення *просто так*: а одним разом знову почалися судоми і це без якоїсь особливої причини, просто так, більше на зло лікареві, який мене півгодини тому оглядав і сказав, що я здоровий як дуб.

Іноді додавання використовується для підсилення емоційного рівня [3, 58]. Як-от у реченні *to je jedna očevidna slučajnost* > це якась очевидна випадковість для підсилення емоційного рівня вводяться слова ‘звичайно’ і ‘лише’ – це звичайно лише очевидна випадковість. З тією ж метою додається частка ‘таку’ в речення *mal’ mi se nije desilo da mi prebiju obe noge* > мені мало не перебили обидві ноги, в художньому перекладі – мені таки мало не перебили обидві ноги; та прислівник ‘зовсім’ в речення *ali ne u teznji da se zadovolje moje literarne ambicije* > але зовсім не через прагнення задовольнити мої літературні амбіції.

Далі розглянемо граматичну заміну, тобто трансформацію, при якій граматична одиниця в оригіналі перетворюється на одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням [7, 40].

Найпопулярнішим підтипом граматичної заміни є прономіналізація: у перекладі речення *ja moram početi sa rođenjem, mada je baš rođenje često puta sporan fakat* > я повинен почати з народження, хоча саме народження часто є спірним фактом відбувається заміна іменника ‘народження’ на займенник ‘воно’. Такий же підтип заміни спостерігається у фрагменті *babica je bila stara* > повитуха була стара, де іменник *повитуха* перетворено на займенник *вона*: вона була стара.

Менш вживаними у перекладі є заміни особової форми дієслова: *kao uzgred pominijem ovde* > між іншим згадаю тут, де перша особа однини змінюється на першу особу множини: між іншим згадаємо тут.

Проте змінюватися можуть не лише форми дієслів, а й форми іменників. Наприклад, в реченні *znat da je jedan moj rođak zaboravio svoje prezime* > знаю, що один мій родич забув своє прізвище спостерігаємо заміну називного відмінка іменника *rođak* > *родич* на родовий відмінок *родича*, у зв’язку з чим змінюються форми займенника *svoje* > *свій* на *свого* та числівника *jedan* > *один* на *одного*: знаю одного свого родича, що забув своє прізвище.

Під час перекладу може змінюватися й число іменника: у фрагменті *kad se okružna komanda* > коли окружний начальник відбувається граматична заміна іменника *komanda* > *начальник* (однина) на *начальство* (множина), через це змінюється й прикметник *okružna* > *окружний* (однина) на *окружне* (множина): коли окружне начальство.

Третім підтипом граматичних трансформацій є **опущення**. При перекладі опущенню піддаються найчастіше слова, що є семантично надлишковими, тобто слова, що виражають значення, які можуть бути витягнуті з тексту і без їхньої допомоги [3,102]. Його ми спостерігаємо в наступному реченні: *on je najzad utvrdio nesumnjivi fakat da sam ja prvi razred gimnazije učio pune tri godine* > він нарешті підтвердив безсумнівний факт, що в першому класі гімназії я вчився повних три роки, в художньому перекладі якого опускається прикметник ‘*nesumnjivi*’ > безсумнівний – він нарешті підтвердив факт, що в першому класі гімназії я вчився повних три роки. У перекладі відрізка *pređe u Smederevo da žiti* > непеїхав у Смедерево, аби жити спостерігаємо опущення словосполучення *аби жити*. У реченні *hvala*

gospodinu profesoru i sa moje strane > дякую панові професору зі своєї сторони опускається іменник ‘*gospodinu*’ > ‘*господину*’. У фрагменті *po njima, četiri razreda osnovne škole ja svršio u dvanaestoj godini* > по-їхньому, чотири класи гімназії я закінчив в дванадцять років наявне опущення прислівника ‘*по-їхньому*’. У перекладі словосполучення *moji dalji preci* > мої далекі родичі опускається прикметник *dalji* > *далекі*. Речення *po važnije nego to je da sam ja, posle prvih zuba, na kraju prve godine, već stao na svoje noge i prohodao* > але важливіше, що я після перших зубів, наприкінці першого року, вже став на свої ноги і почав ходити перекладач подає без словосполучення *na kraju prve godine* > наприкінці першого року.

Коли всі лексичні одиниці мають свої аналоги у мові перекладу, але розташування мовних елементів у тексті оригіналу не задовольняє перекладача, використовується останній підтип граматичних трансформацій – **перестановка** [5,32]. Спостерігаємо її в реченні *kod toga rođenja nije samo datum bio sporan, već i samo mesto* > у мого народження не тільки дата була суперечлива, але й місце, де в перекладі прикметник *sporan* > суперечлива зміщено на початок, а іменник *rođenja* > народження переміщено в середину речення: суперечлива була не тільки дата мого народження, але й місце. Такий тип трансформації використано в наступному фрагменті: *majka, otac, braća i sestre bili su mi nekako, već od prvoga poznanstva sa njima, vrlo simpatični i osećao sam se među njima kao kod svoje kuće* > мати, батько, брати, сестри стали мені ще від першого знайомства з ними дуже симпатичні і почував себе між ними, як у себе дома, де в перекладі словосполучення *već od prvoga poznanstva sa njima* > ще від першого знайомства з ними зміщується ближче до кінця: мати, батько, брати, сестри стали мені дуже симпатичні ще від першого знайомства з ними і почував себе між ними, як у себе дома.

Розглянемо стилістичні трансформації, одними із різновидів яких є **синонімічні заміни**, під час яких відбувається добір функціональних відповідників у мові перекладу [7,68]. Такі трансформації наявні у словосполученнях: *najpouzdaniji fakat* > найнадійніший факт, що представлено в художньому перекладі як найпевніший факт; *sporan fakat* > спірний факт позначено як непевний факт; *te se najzad jedva uspelo utvrditi* > нарешилі ледве вдалось встановити перекладено з синонімічною заміною прислівника ‘*najzad*’ > нарешилі виразом ‘*в кінцевому рахунку*’ – в кінцевому рахунку вдалось встановити. В реченні *neće nas više dovoditi u zabunu* > не введе нас більше в плутанину замінюється іменник ‘*zabuna*’ > плутанина на ‘*похиба*’. У наступному фрагменті тексту *u porodici saznao za izvesne okolnosti* > у сім’ї дізнався цікаві обставини відбувається одночасно три синонімічні заміни: у *сім’ї* замінено на *у батьків*, дієслово *дізнався* – на *довідався*, а прикметник *цікаві* перетворено на *певні*: у *батьків* довідався певні обставини. Перетворення дієслів відбувається в наступному реченні: *jedni su biografi beležili* > одні біографи відзначали, де *beležili* > відзначали замінюється на *писали*: одні біографи писали.

Зауважимо, що в окремих випадках перекладу художнього тексту, перекладач наближує мову перекладу до розмовної. Використовує такі лексичні одиниці, які підкреслюють колорит мови, якою перекладається оригінал, наприклад, речення *togla imati uticaja* > могла мати вплив в перекладі подано як *mogla okoštitися*, а замість словосполучення *davanje miraza uz devojkę* > забезпечення приданим дівчини перекладач використав форму, яка найчастіше використовується у побуті – *давати віло за дочкою*.

В наступних прикладах перекладач використав синонімічну заміну аби додати словам емоційного забарвлення: дієслово *trošio* > витрачав у перекладі твору замінено на *розтринькував*; в реченні *te se oba pomenuta grada odriču* > обидва згадані міста

відмовились від мене в художньому перекладі використано синонім дієслова *відмовились* (*odriču*) – зреклися: обидва згадані міста *зреклися* мене; у відрізку *napravi tako pakosnu šalu* > *влаштував такий капосний жарт* дієслово *napravi* > *влаштував* замінено на ‘встругнув’: *встругнув такий капосний жарт*; у словосполученні *sa izvesnim pakosnim zadovoljstvom* > *з відомим капосним задоволенням* замість прикметника *izvesnim* > *відомим* ужито прикметник *східним*: з східним капосним задоволенням. Дієслово *strpala* > *заховала* замінено на *запхнула*.

Невідповідності в структурі різних мов призводять до труднощів, пов'язаних зі збереженням і передачею значень слів при їх перекладі іншою мовою. Слово як лексична одиниця є частиною лексичної системи мови. Смилова або семантична структура слова унікальна для кожної конкретної мови, а тому може не співпадати в лексичних системах іноземної мови та мови перекладу. Тут на перший план виходять лексичні трансформації, які можна визначити як «відхилення від словникових відповідностей» [1, 89]. Прикладом **конкретизації**, тобто трансформації, при якій здійснюється заміна слова або словосполучення мови оригіналу з ширшим предметно-логічним значенням на слово або словосполучення мови перекладу з більш вузьким значенням, виступає словосполучення *od svoje hajdučke čete* > *зі своїм розбишацьким загоном*, оскільки слово *čete* > *загін* має ширше значення, ніж іменник *чота*, який вжито у тексті перекладу: зі своєю розбишацькою чотою. У перекладі фрагмента *tačno iznad onih suterenskih prozora sa debelim gvozdanim šipkama* > *точно над їхніми похмурими вікнами з товстими залізними ґратами* конкретизується місцезнаходження вікон за допомогою прикметника *підвальні*: *точно над їхніми похмурими підвальними вікнами з товстими залізними ґратами*. У реченні *uprozao sam se jednom neobično lepom i interesantnom čovekom i iz dužeg razgovora saznali smo da smo vršnjaci i da smo u detinjstvu zajedno pripadali srednjem rodu i drugovali* > *познайомився я з однією надзвичайно гарною і цікавою людиною, і із довгої розмови з'ясували, що ми – ровесники, а в дитинстві належали до середнього роду і приятелювали* відбувається конкретизація іменника *čovek* > *людина* завдяки його заміні на слово *жінка*: *познайомився я з однією надзвичайно гарною і цікавою жінкою, і із довгої розмови з'ясували, що ми – ровесники, а в дитинстві належали до середнього роду і приятелювали*.

Приєм **генералізації**, при якому виконується заміна одиниці мови оригіналу, що має вузьке значення, одиницею мови перекладу з більш широким значенням [2,51], використано в словосполученні *ministarski savet* > *міністерську раду*, де в художньому перекладі подано більш ширше поняття *якийсь уряд*. Цей тип трансформації спостерігаємо і у фрагменті *sa ruki sirotah* > *повний бідняк*, адже в перекладі подано іменник *старець*, який за значенням охоплює більший об'єм понять, аніж *бідняк*. В реченні *ali vam mogu reći da sam se u suknji neobično dobro osećao i tako navikao da me ni docnije u životu suknja nije mogla zbuniti* > *можу тільки сказати, що в спідниці надзвичайно добре почував себе і так звик до неї, що пізніше в житті сукня не могла мене бентежити* замість іменника *suknja* > *спідниця* перекладач вживає ширше поняття *жіночий одяг*. Перекладач використовує генералізацію в реченні *a nije to jedini slučaj kod kojeg je moja radoznalost bila nadrađena batinama* > *це не єдиний випадок, коли за свою цікавість я мав лише одну нагороду – стусани*, де замість іменника *batin* > *стусани* використано узагальнене поняття *покарання*: це не єдиний випадок, коли за свою цікавість я мав лише одну нагороду – покарання. У відрізку *ja sam se u svojoj brbljivosti upetljo u suknje mladih dama, dok je ova glava autobiografije namenjena samo onim suknjicama koje služe kao uniforma srednjem rodu u gramatici* > *я через свою балаканину заплутався в*

спідницях молодих дам, тоді як цей розділ автобіографії призначений лише тим спідницям, що слугує за уніформу для середнього роду в граматиці замість іменника *autobiografije* > автобіографія вжито ширше поняття – твір.

Загалом проаналізовано 82 трансформації, з яких 38 – стилістичні, 35 – граматичні, 9 – лексичні. Можемо зробити висновок, що саме вищезазначені перетворення допомагають повноцінно передати зміст вихідного твору і в той же час надати тексту перекладу самобутніх рис, але вимагають від перекладача не лише володіння мовами, а й великих знань щодо менталітету, традицій і особливостей народу, мовою якого створено художній твір.

Список використаної літератури

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов - М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Бекрешева Л. О. Теорія і практика перекладу. Навчальний посібник / Л. О. Бекрешева. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. – 75 с.
3. Бублейник Л. В. Проблематика художнього перекладу: семантико-стилістичні аспекти: Навчальний посібник зі спецкурсу / Л. В. Бублейник. – Луцьк: ВІЕМ, 2009. – 68 с.
4. Эткинд Е. Г. Поэзия и перевод. М. – Л., Советский писатель, 1963, 432 с.
5. Комиссаров В. Н. Слово о переводе / В. Н. Комиссаров. – М.: Международные отношения, 1973. – 215 с.
6. Коптілов В. В. Першотвір і переклад: роздуми і спостереження – К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1972. – 215 с.
7. Левицкая Т. Р., Фитерман О. М. Проблемы перевода / Т. Р. Левицкая, О. М. Фитерман. – Н., 1971. – 57 с.
8. Мирам Г. Е. Профессия – переводчик К.: Ника-Центр, 1999. – 160 с.
9. Нушич Б. Автобіографія: Роман / Переклад С. Сакидона. – К.: Дніпро, 1989. – 395 с.
10. Приймачок О. І. Перекладацькі трансформації як спосіб досягнення адекватності художнього перекладу / О. І. Приймачок // Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки : Філологічні науки. – 2008.. – № 10. – С. 115-121.
11. Рецкер Я. И. Перевод и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 1974. – 38 с.
12. Сербско-хорватско-русский словарь / И. И. Толстой. – М.: Советская энциклопедия, 1970. – 735 с.
13. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для институтов и факультетов иностр. языков. Учеб. пособие. — 5-е изд. — СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 416 с.
14. Branislav Nušić. Autobiografija. – Zagreb: Mladost, 1978. – 267 s.

Анастасія Бондаренко

СИСТЕМА НАИМЕНОВАНИЙ ЛИЦ В МСТИСЛАВОВОМ ЕВАНГЕЛИИ

Обозначения лица занимают центральное место в номинативном инвентаре языка, поскольку представления о человеке и его многообразной деятельности образуют один из важнейших фрагментов языковой картины мира. Наименования лиц – это одна из самых обширных и универсальных лексических групп, представленных в любом языке с древнейших времен [5].